

ครูศิลป์ของแผ่นดิน

นายชยธร พานุมาศ
ประเภทเครื่องอื่นๆ (ประติมากรรมปูนปั้น)
กรุงเทพมหานคร

“ปั้นปูนสด เป็นงานศิลปะที่สามารถบอกเล่าเรื่องราวในอดีต และปัจจุบันให้กับลูกหลานในอนาคต ให้เข้าถึงความคิดของผู้สร้างงานในอดีต ผมภาคภูมิใจมากที่ได้ทำประโยชน์ให้แผ่นดิน ด้วยการสอนเด็กให้เขามีอาชีพ ได้มีส่วนในการอนุรักษ์งานศิลปะไทย ไม่ให้สูญหาย”

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

นายชยธร ภาณุมาศ (ชื่อเดิม สุรินทร์) ในครอบครัวมีอาชีพทำสวนตาลและสวนมะพร้าว ในจังหวัดสมุทรสงคราม ในวัยเด็กจึงมีหน้าที่ช่วยพ่อแม่ทำสวนเป็นหลัก แต่ด้วยใจรักในงานศิลปะและความหลงใหลในงานประติมากรรม ประกอบกับเพื่อนชักชวนให้ไปหารายได้ ในปี พ.ศ. 2512 ขณะที่มีอายุเพียง 14 ปี จึงตัดสินใจเดินทางไปเป็นลูกจ้างทำปูนที่ จังหวัดเพชรบุรี โดยทำงานทำปูนให้ครูทองรุ่ง เอ็มโอบชู ช่างปั้นปูนสดฝีมือล้ำเลิศที่เป็นที่รู้จักกันดีของชาวเมืองเพชรบุรี นับเป็นโอกาสในการเรียนรู้เทคนิคพิเศษในงานปั้นปูนสดที่มีความประณีต งดงาม ตามแบบฉบับงานปั้นปูนสดโบราณเมืองเพชรบุรีในทุกขั้นตอน ในเวลานั้นมีความตั้งใจว่าจะต้องทำงานปั้นปูนอย่างที่ชอบ เพื่อเป็นอีกหนึ่งกำลังในการสืบสานงานช่างฝีมือแขนงนี้ให้คงอยู่ต่อไป

ประติมากรรม “ปูนปั้น” หนึ่งในศิลปกรรมที่งดงาม มีเอกลักษณ์เฉพาะ ทั้งลวดลาย รูปทรง และแสงเงา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประติมากรรมปูนปั้นส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นเพื่อใช้ในศาสนาเป็นหลัก เช่น การสร้างพระพุทธรูป ประติมากรรม เช่น ครุฑ เทวดา สัตว์ พรรณพฤกษา และลวดลายประดับประดาในศาสนสถาน เป็นต้น จึงนับได้ว่าประติมากรรมปูนปั้นเป็นศิลปะที่มีสุนทรียภาพอันโดดเด่นของบรรพบุรุษไทยที่สืบทอดกันมานับพันปี

ในปัจจุบันประติมากรรมปูนปั้น “สกุลช่างเมืองเพชร” ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานประติมากรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นอย่างประณีต ด้วยเทคนิคเฉพาะตัวของช่างไทยสมัยโบราณ เรียกว่า “ปั้นปูนสด” โดยนิยมนำร่วมกับงานลวดลายปิดทองและประดับกระจก ที่มีความแข็งแรง ทนทานไม่หดตัวง่าย ขณะเดียวกันยังมีความอ่อนช้อยที่เกิดจากลูกเล่นและจินตนาการในการปั้นลวดลายของช่างที่ไม่ซ้ำแบบกัน ต่างจากปูนปั้นถอดพิมพ์ ที่ทำจากการหล่อจากแม่พิมพ์ ทำให้ประติมากรรมปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี มีเสน่ห์ และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะอันทรงคุณค่า

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

งาน “ปั้นปูนสด” เป็นงานช่างแขนงหนึ่งของสกุลช่างเมืองเพชรบุรี เป็นประติมากรรมที่มีความประณีต ละเอียดงดงาม ทนทาน เป็นที่ยอมรับในวงการงานปูนปั้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยมีช่างฝีมือชั้นครู อย่างนายทองรุ่ง เอ็มโอบุส เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

เอกลักษณ์ของงานปั้นปูนสดอยู่ที่การปั้นที่มีความละเอียด ซับซ้อน ภูมิวิถี นิยมปั้นตกแต่งอาคารปราสาทราชวัง โบราณสถานและประติมากรรมทางศาสนา ภูมิปัญญาปั้นปูนสดเมืองเพชร ผู้ปั้นจะเลือกใช้ “ปูนดำ” เอง ตามตำราสูตรโบราณช่างเมืองเพชรเท่านั้น ใช้ส่วนผสมที่หาได้ตามท้องถิ่น ได้แก่ ปูนขาว ทราย น้ำตาลโตนด เยื่อกระดาษ และกาวหนังสัตว์ ที่ต้องนำมาตำให้ส่วนผสมเป็นเนื้อเดียวกัน ทำให้ได้ปูนสดที่มีคุณสมบัติเหนียวแน่น แข็งแรง มีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่าปูนทั่วไปหลายเท่าตัว การเตรียมปูนสำหรับการปั้นขึ้นรูปชิ้นงานจะประกอบด้วย ปูนขาว ทราย กาวหนังสัตว์ น้ำตาลโตนด และกระดาษฟางเล็กน้อย เหตุที่ต้องใช้กระดาษฟางและน้ำตาลโตนดผสมร่วมกับเนื้อปูนเพราะคุณสมบัติของกระดาษฟางจะช่วยเสริมโครงสร้างในเนื้อปูนให้ยึดกันได้ดีขึ้นและยังช่วยให้ปูนไม่แตกกร้าว เมื่อเกิดการหดหรือขยายตัว ส่วนน้ำตาลโตนดมีคุณสมบัติช่วยให้ปูนจับตัวให้แข็งแรงขึ้น และทำให้ปูนทรงตัวอยู่ได้ในขณะที่ยังทำการปั้นไม่แล้วเสร็จ

แม้การทำงานตำปูนจะมีระยะเวลาเพียงไม่กี่เดือนแต่นายชยธรกลับเก็บเกี่ยวความรู้วิธีการปั้นปูนสดอย่างจริงจังพร้อมๆ กับการฝึกฝนการเขียนลายไทยในช่วงหลังเลิกงาน อีกทั้งยังศึกษาหาความรู้จากช่างฝีมือที่ได้พบเจอจากที่ต่างๆ โดยยึดต้นแบบเทคนิค “การปั้นปูนสดแบบโบราณเมืองเพชรบุรี” โดยใช้ปูนดำเองสูตรดั้งเดิมที่ได้เรียนรู้มาไปประกอบอาชีพเป็นช่างปั้นปูนสด รับงานแรกที่วัดบางใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นงานปั้นซุ้มประตูและหน้าบันกุฎอีก 2 หลัง ทำให้ฝีมือเริ่มดีขึ้น จากนั้นจึงได้สร้างสรรค์ผลงานมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ทั่วประเทศ มีผลงานปูนปั้นที่ซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง ศาลาการเปรียญ และพระอุโบสถ หลายต่อหลายแห่ง แสดงถึงฝีมืออันละเอียด วิจารณ์ งดงาม และพัฒนาฝึกฝนฝีมือเรื่อยมาจนสามารถยึดงาน “ปั้นปูนสด” เป็นอาชีพหลักของครอบครัวได้จนถึงทุกวันนี้

งานหัตถกรรม “ปั้นปูนสด” จึงเป็นงานที่สร้างอาชีพ สร้างรายได้ และสร้างความภาคภูมิใจให้กับนายชยธรที่มีความตั้งใจถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ที่สั่งสมมานานกว่า 45 ปี ผ่านผลงานที่ถือเป็นสื่อกลางทางวัฒนธรรม เพื่อส่งต่อกับสังคมไทยในปัจจุบันและอนาคต

เทคนิคการปั้นปูนสด ต้องใช้ทักษะฝีมือเฉพาะตัวของช่าง ต้องรู้จักคุณสมบัติของปูนเป็นอย่างดี ต้องปั้นให้จับภายในชิ้นเดียว โดยมีระยะเวลาที่จำกัดเนื่องจากปูนมีคุณสมบัติแห้งไว จึงต้องปั้นแต่งสร้างลวดลายชิ้นงานให้สมบูรณ์ก่อนที่ปูนจะแห้ง หากช่างจะทำให้ปูนแข็งตัวจนใช้การไม่ได้ การปั้นปูนสด นอกจากทักษะฝีมือ ความชำนาญแล้วจะต้องมีความรวดเร็ว มีความแม่นยำ ต้องใช้จินตนาการและความรู้สึก จึงจะสามารถทำชิ้นงานได้สำเร็จ

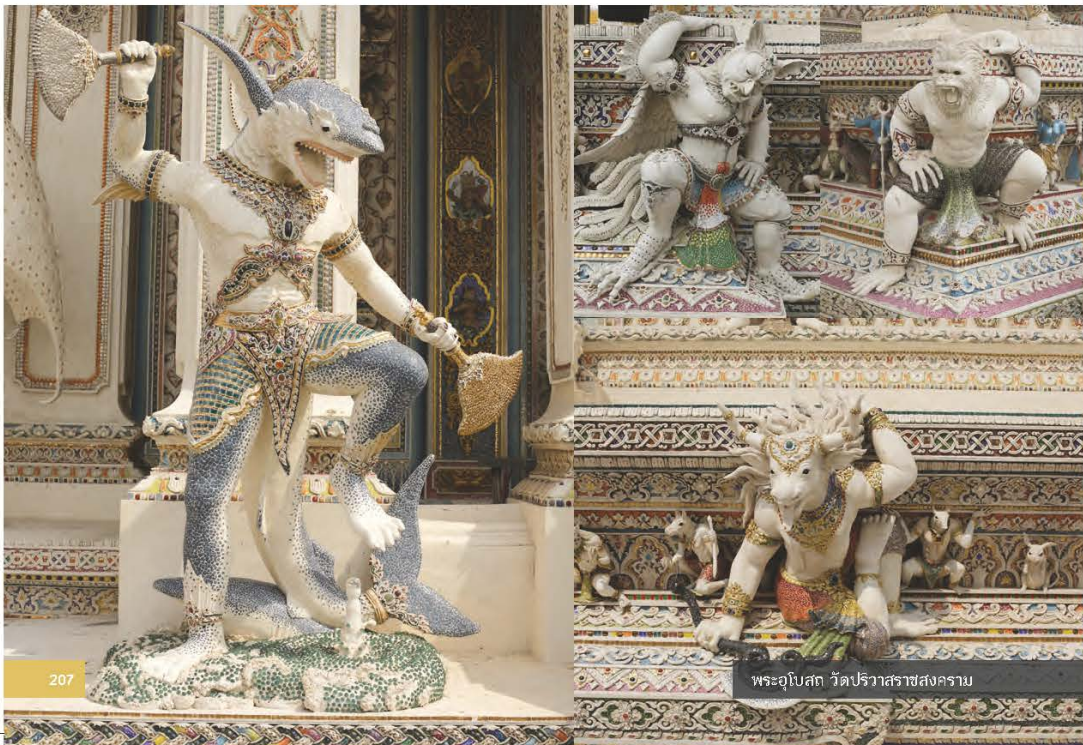
ภูมิปัญญาของการปั้นปูนสดอีกประการหนึ่ง คือ การร่างแบบ เขียนลายก่อนขึ้นโครงแบบ แต่เมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการปั้น แบบที่ได้จะเกิดจากจินตนาการ ทำชิ้นงานที่ได้มีเสน่ห์ มีองค์ประกอบของการจัดวางภาพที่ไม่ซ้ำกัน และมีเอกลักษณ์เฉพาะในเชิงช่าง นอกจากนี้ยังอาจมีการลงรักปิดทองประดับกระจก หรือลงสี เขียนระบายลวดลายปูนปั้นเพื่อให้ดูแข็งแรง ทนทานไม่หลุดตัวง่าย มีลวดลายแพรวพราวช่วยเสริมให้งานประกอบปูนปั้นโดดเด่นยิ่งขึ้น

เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

ผลงาน “ปูนปั้น” อันเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของนายชยธร คือ การสร้างสรรค์งานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น หน้าบันโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หอระฆัง ซึ่งนายชยธรมีความเชี่ยวชาญการปั้นงานลอยตัวที่แสดงออกถึงความประณีต อ่อนหวาน มีจังหวะและลีลาที่งดงาม สิ่งสำคัญคือเป็นงานปูนปั้นสดที่ถูกต้องตามหลักกายวิภาค สรีระวิทยา โดยผลงานทุกชิ้นของนายชยธรจะใช้ปูนตามตำราช่างเมืองเพชร ที่ผสมและตำเองเท่านั้น ฝีมืออันเป็นเอกลักษณ์ในการ “ปั้นปูนสด” ของนายชยธรรยังคงใช้ตามตำราช่างเมืองเพชร คือ ปั้นขึ้นรูปด้วยมือโดยตรง ปั้นและตกแต่งด้วยความรวดเร็ว มีความแม่นยำ สามารถสร้างชิ้นงานให้สมบูรณ์ก่อนที่ปูนจะแข็งตัว ลวดลายที่นำมาสร้างสรรค์ผลงาน มีทั้งลวดลายไทยโบราณและจากจินตนาการ เช่น ลายกนก ลายประจายาม ลายเครื่องเถา และลายดอกไม้ ต้นไม้ ตามจินตนาการที่นำมาผสมผสานจนเกิดเป็นผลงานร่วมสมัยได้อย่างลงตัว ดังผลงานที่มีชื่อเสียงเป็นที่ประจักษ์ทั่วประเทศที่สำคัญ คือ ผลงานปูนปั้นซุ้มประตู ซุ้มหน้าต่าง ศาลาการเปรียญ และพระอุโบสถ เช่น “วัดปวิवासரசงคราม” สร้างสรรค์ผลงานที่ “วัดอนาลโย” จังหวัดพะเยา งานออกแบบและปั้นปูนสดพระอุโบสถ “วัดคลองขวาง” ทั้งหลัง โดยลวดลายไม่ซ้ำกันและพิเศษตรงที่ใช้ปูนหินทรายแดงปั้นจึงได้สีออกมาเป็นธรรมชาติ ร่วมสร้างสรรค์ผลงาน ณ จังหวัดชัยภูมิ “ศูนย์ศิลปะอาชีพ” เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีโอกาสได้เข้าร่วมในการบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) เพื่อเตรียมการสมโภชฉลองกรุงเทพมหานครครบ 200 ปี ในปี พ.ศ. 2525 ซึ่งนับว่าเป็นช่างปูนปั้นที่มีความชำนาญและผลงานมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นผู้หนึ่ง

การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาผลงาน

นายชยธรตั้งใจจะอนุรักษ์และสืบทอดงานแขนงนี้ให้คนรุ่นหลัง โดยส่งต่องานปั้นปูนสดแก่ลูกศิษย์ที่เข้ามาช่วยงานในทุกขั้นตอน จนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปเป็นช่างปั้นปูนสดที่มีความชำนาญที่ภูมิใจคือเมื่อลูกศิษย์ไปทำงานก็จะมีลูกศิษย์แตกแขนงออกไปเพิ่มขึ้น ทำให้ภูมิปัญญายังคงอยู่ แม้ในปัจจุบันนายชยธรจะไม่ได้ทำงานปั้นปูนสดเป็นหลักและได้ส่งต่องานทั้งหมดให้กับลูกชายและลูกสาวเป็นผู้สืบทอดแล้ว แต่ยังคงคอยควบคุมดูแล เพื่อให้งานที่ได้ออกมามีคุณภาพ ให้งานทุกชิ้นมีความแข็งแรง คงทน มีรูปแบบที่สวยงาม

นอกจากนี้ยังต้องการให้เด็กรุ่นใหม่ได้ศึกษาเรียนรู้งานปั้นปูนในแบบดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้มีการปั้นแบบใหม่ๆ เช่น การตุ๋นในเกมที่นักเรียนชื่นชอบ หรือตัวละครในภาพยนตร์ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้จินตนาการในการสร้างผลงาน ทำให้เกิดความรักต่องานปั้น ซึ่งจะเป็นการสืบสาน พัฒนา และต่อยอดงานปั้น เป็นการสืบทอดงานศิลปะไทยที่นับวันจะเลือนหายไปตามกาลเวลาอีกด้วย

ด้านการพัฒนาต่อยอดผลงาน นายชยธรได้สร้างสรรค์ผลงานให้เกิดความแปลกใหม่อยู่เสมอ เช่น การประยุกต์งานปั้นที่เห็นโดยทั่วไปให้มีความแตกต่างทั้งรูปร่าง ลวดลาย และการประดับตกแต่ง เพื่อให้ผู้พบเห็นรู้สึกตื่นตาตื่นใจ เกิดความประทับใจเนื่องจากไม่เคยพบเห็นจากที่ไหนมาก่อน เช่น การประดับตกแต่งด้วยเบญจรงค์ขนาดเล็กที่ตัดต่อเป็นจิ๊กซอว์ แลวนำมาตกแต่งลงไปในงาน ซึ่งต้องใช้ความประณีตบรรจง เป็นผลงานที่มีความแตกต่างจากที่อื่น มีการนำศิลปะที่ดังมาจากทั่วโลก เช่น ศิลปะบาฮาลี ศิลปะตะวันตก ศิลปะอินเดีย ศิลปะเขมร และศิลปะพม่า มาออกแบบรูปร่าง ลวดลาย ผสมผสานกันตามจินตนาการใหม่ทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มเทคนิคต่างๆ ในงานปั้น เช่น การเสริมความแข็งแรงของปูนปั้นเพิ่มขึ้น ด้วยน้ำยา 2 ชนิด เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์รูปแบบงานปั้นปูนสด นำมาดัดแปลงเป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เฟอร์นิเจอร์ตกแต่งภายในบ้าน กรอบกระจก โดยตัดทอนลวดลายต่างๆ ลง แต่ยังคงเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้คงอยู่

